

# לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ד, תשי"ג



האקדמיה ללשון העברית  
מוגן בזכויות יוצרים

## העברית והלשונות הקרובות לה

א. מה יש ללמוד מקרבת הלשונות?

הכרת היחס שבין הלשון העברית ובין הלשונות הקרובות לה קרבת משפחה הכרחית היא לכל בלשן ולכל מדקדק, ורצויה וחשובה לכל חובב ולכל מתעניין בבעיות הלשון. ובעיות הלשון רבות הן ושונות. הקורא בתנ"ך או בתלמוד פוגש בדרכי מלים וצורות, שמתוך המקורות לבדם אינן ברורות די הצורך. יש מלים וצורות, שנמצאות במקורותינו רק פעם אחת או פעמים בודדות בלבד, ויש שימושים נדירים של המלים או דרכי צירוף ותחביר לא-רגילים; וכל אלה עשויים לפעמים להתברר ולהתבהר מתוך השוואה למלים או לשימושים וצירופים בלשונות הקרובות ללשוננו קרבת מוצא. מלה פלונית או שימוש וצירוף. פלוני מצוי היה כנראה גם בלשוננו בתקופה קדומה, אך במקרה לא נשתיירו ממנו במקורותינו אלא שרידים בודדים, ואילו בלשון הקרובה נשאר לו דוגמות בשפע ואפילו נתקיימו לאורך ימים כצורות רגילות ומצויות, ויש לנו ללמוד מהן.

כי שונה הוא גורלן של מלים ושל צורות במהלך ההיסטוריה של הלשונות השונות. הנה המלה „נַח“: שימושה בעברית נדחה מפני המלה „חֹדֶשׁ“ ורק במקורות בודדים נשתמרה, ואנו רואים אותה כמלה פיוטית, אבל בכנענית ובארמית, למשל, זוהי המלה הרגילה בשימוש במקום „חֹדֶשׁ“ שִׁנּוּ. וכן „חֶמֶר“, השם הנרדף לִיִן, שאינו בעברית אלא מלה פיוטית נדירה, הוא השם הרגיל של היין בארמית, והוא מתפרש יפה מחוץ שורשו השמי, בייחוד בארמית ובערבית. או „חֶרוֹץ“, הבא במקרא ככינוי פיוטי נדיר לזהב, משמש בכנענית ובאכדית כשם הרגיל של מתכת זו. או „קוֹנִם“, הידוע לנו מ„כל נדרי“ וממסכת נדרים כאחד מכינויי הנדרים — הוא מלה רגילה בכנענית במשמעות נדר ושבועה. ורבות, רבות, הן הדוגמאות, שבהן מתפרש לנו יפה עניין סתום במקרא או בתלמוד על ידי השוואה לשונית עם הכנענית, הארמית, האוגריתית, האכדית או הערבית, בלא שניזקק לפלפולים או לעיקומי כתובים.

ואף בענייניה המעשיים של הלשון עשוי הבלשן והמדקדק, ואף החובב המשכיל, להסתייע בידיעת יחס הלשונות הקרובות. יש שהוא מתחבט בקושי בעניין צורתה ומשקלה הנכון של מלה או בדבר נטייתה או בשאלה מעשית בענייני תחביר, ולא תמיד ניתנת השאלה להיפתר כל צורכה על ידי מה שידוע לנו מדקדוק לשוננו על פי מקורותיה, אבל צורות דומות ומקבילות באחת הלשונות הקרובות עשויות לסייע אף כאן.

והוא הדין בעבודה אחרת מעבודות הבלשן בימינו:

בחידושי מלים ובקביעת מונחים. יש שאנו מצליחים לחדש מלה, שהורתה ולידתה בקדושה, כלומר, שהיא משורש עברי טהור ובמשקל עברי טהור; יש שאנו שואלים מלה לועזית מאוצר המלים הבין-לאומי ומשאירים אותה בצורתה הלועזית: טלפון, רדיו, פילוסופיה, דימוקרטיה, לויאליות ועוד. מלים אלה טעמן הלועזי נשאר בהן ולועזיותן מורגשת, ואין לשוננו קולטת אותן אלא בעל כורחה ובאין ברכה. אך יש מלים, שקלטה הלשון מאוצר המלים של אחת הלשונות הקרובות לה, ומלים כאלה נקלטות יפה, ואם אין אתה בלשן, העוסק באטימולוגיה או במילונאות, אין אתה יודע, שהמלה אינה עברית מבטן ומלידה, אלא לכל היותר הורתה בארמית או בערבית ורק לידתה בעברית בשימושנו; כמו "שידור" שאנו משדרים ברדיו, שאינו אלא שורש ארמי, שסיגלנו אותו לצורך שימושנו העברי, וכן הפועל "ציית", במשמעות שמע, הקשיב, והשמות "ציות, צייתנות", או התואר "שכיח", במשמעות רגיל ומצוי, או "פגז" ו"הפגזה", שכולם ממוצא ארמי. ומערבית קיבלנו: מרכז, ריכוז, תמרון, רציני, רשמי, נדיר ועוד ועוד, שלא ניכר בהם כלל, שאין אלו מלים ממוצא עברי טהור, בהכניסנו יצירות חדשות לאוצר המלים העברי, מבחינים אנו בין אלה שאנו מכניסים ממה שקרוב לנו קרבת משפחה ובין מה שאנו שואלים ממרחק. שורש רוסי או צרפתי או טורקי לא בנקל ייקלט במילוננו, ועל אחת כמה וכמה צורה דקדוקית בתבנית זרה ורחוקה.

סדר היוחסין של לשוננו מורה לנו אפוא את הדרך

מה לקרב ומה לרחק בפרשנות המקורות, במילונות ובדקדוק. אם יבוא אלינו פרשן, וירצה לומר, שכתונת הפסים של יוסף הייתה מאריג עשוי רצועות רצועות דווקא, לא נאבה לו ולא נשמע אליו: נבין, שידידנו החקרן לומד כאן מן המלה pas ברוסית או בפולנית, שפירושו רצועה או אזור; ואין שום שותפות שרשים מיוחדת בין לשוננו ובין הלשונות הסלאביות. וכן נדחה את מי שידרוש סמוכין אטימולוגיים וימצא שורש משותף של water, מים באנגלית, עם... "מטר", גשם בעברית, או של aqua, מים ברומית, עם... "מקנה", ברכת מים בעברית, או של המלה העברית "נזיד" עם הפועל הגרמני sieden, רתח, התבשל.

איני מכחיש חלילה שלוש עובדות אמיתיות: א) שבכל לשון יש מלים שאולות מלשונות זרות ורחוקות, שנשאלו על ידי הלשון ביחד עם המושג השאול מתרבות אחרת. אבל מן העובדה, שהפולנים קוראים לשבת sobota, וההונגרים szombat, אין רשות להסיק על קרבת לשונותיהם לעברית. ב) שגלגולי המשמעויות של מלה או קבוצת מלים דומים בלשונות שונות ורחוקות, אבל אין ללמוד מזה כלום על קרבת שרשים ועל תורת הצורות. כאן חשוב הייחוס המשפחתי של הלשון. ג) שיש גם דברים משותפים בין משפחות שונות של לשונות, אולם אין המשותף הזה נראה לעין ע"י הקבלת מלים לפי צלילן וצורתן שבהווה.

1. דוגמאות לסברות סילוף מעין אלו הובאו בסדרת מאמריו של פרופ' טור-סיני, בלשונות ובטלנות" ושל ד"ר ח' רון, "דרכים בחקירת הלשון", "לשוננו לעם" י"ד-י"ח.

הלשון העברית שייכת למשפחת הלשונות השמיות.  
משפחה ענפה, שמצד אחד יצאו ממנה הלשונות המזרחיות  
של אשור ובבל הקדומות, ומצד אחר הדרומיות, הכוללות  
את הלשונות החבשיות והערביות לפלגיהן, והצפוניות,  
המתחלקות לקבוצה הכוללת את העברית ואת לשונות מואב  
וכנען ולקבוצה הכוללת את הלשונות הארמיות לפלגיהן.